

5. Рабинович П. Основи загальної теорії права та держави : [навчальний посібник] / П. Рабинович. – вид. 10-е, доповнене. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
6. Римаренко Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади / Ю. Римаренко, Л. Шкляр. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – 2001. – 264 с.
7. Кресіна О. Етнонаціональний вимір глобалізаційних викликів для України / О. Кресіна. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – 68 с.
8. Юрченко М. Теоретична розробка проблеми українського етнодержавознавства / М. Юрченко // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 156–163.

Анотація

Сметюх В. С. Особливості формування та функціонування національної держави, її роль у державотворчому процесі. – Стаття.

У статті досліджується політико-правові основи та причини становлення й розвитку національної держави, її мета та призначення. Автор звертає увагу на етнодержавознавчий та теоретико-правовий напрями розуміння сутності національної держави. Запропоновано новий підхід для вдосконалення організації публічної влади в контексті сучасних державотворчих процесів.

Ключові слова: етнос, політична нація, державотворення, національна держава, національне самовизначення.

Аннотация

Сметюх В. С. Особенности формирования и функционирования национального государства, его роль в государствообразующем процессе. – Стаття.

В статье исследуются политико-правовые основы и причины становления и развития национального государства, его цель и назначение. Автор обращает внимание на этногосударственное и теоретико-правовое направления понимания сущности национального государства. Предложено новый подход для усовершенствования организации публичной власти в контексте современных государствообразующих процессов.

Ключевые слова: этнос, политическая нация, государства, национальное государство, национальное самоопределение.

Summary

Smetyukh V. S. Features of formation and functioning of a nation state and its role in state building process. – Article.

The article concerns a research on political and legal grounds and causes of formation and development of the nation state, its aim and purpose. The author draws attention to the ethnic-political, legal and theoretical areas of understanding of nature of the nation state. There is introduced a new approach to improvement of public authority organization in the context of current state building processes.

Key words: ethnos, political nation, state building, nation state, national self-determination.

УДК 341.12.3

В. В. Федоренко

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД СУДОЧИНСТВА В СТАТУСІ Й ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Конституційний Суд України посідає особливе місце в системі органів державної влади України. Як визначено Конституцією України, судочинство в державі здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції (ст. 124, ст. 147) [1, с. 34; 1, с. 42].

У конституційному праві, як і взагалі у сфері публічного права, прийнято розуміти, що термін «юрисдикція» має походження від латинських слів «*jus*» – право та «*dico*» – говорю. Термін «юрисдикція» з латинської (*jurisdiction*) переклада-

ється як судочинство, але вказаному поняттю відповідає скоріше слово «*justitio*», а також тлумачення слів «*jus*», «*disere*», що означає розв'язання конфліктів або застосування органами влади встановлених правил. У юридичній літературі існує декілька модифікацій визначень поняття «конституційна юрисдикція». Під конституційною юрисдикцією розуміють зокрема, сукупність повноважень відповідного органу у вирішенні правових спорів, які йому підвідомчі за Конституцією України. Існує також думка, що поняття «конституційна юрисдикція» означає діяльність уповноваженого законом органу правосуддя, якому Конституцією України доручено розглядати юридичні справи та виносити за ними юридично обов'язкові рішення.

Відповідно до інтерпретації поняття «конституційна юрисдикція» в конституційному праві має реалізуватися функція правосуддя, яка передбачена для нього Конституцією України, а єдиний орган – Конституційний Суд України – отримує від держави повноваження на здійснення правосуддя у сфері виключно конституційно-правових відносин [2, с. 68].

Варто відмітити, що кожна судова юрисдикція відрізняється особливістю нормативної основи діючого (позитивного) права. Для конституційної юрисдикції вирішальне значення має конституційне право, у якому виокремлюється інститут конституційного правосуддя. Закріплення на рівні Основного Закону статусу єдиного органу конституційної юрисдикції відображає особливу роль і значення застосування конституційного контролю для забезпечення конституційного режиму (правопорядку) у державі. Це означає обов'язковість для всіх суб'єктів права суворо дотримуватися принципу конституційності під час здійснення владної компетенції.

Діяльність Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції держави спрямована на захист конституційних прав і свобод людини й громадянина, забезпечення верховенства Конституції України на всій території країни, утвердження України як демократичної соціальної та правової держави. Результатом діяльності Конституційного Суду України є його рішення та висновки, у яких викладені правові позиції з конкретних питань, що виникають у практиці застосування Конституції України та законів України.

Організація, повноваження та порядок діяльності Конституційного Суду України визначаються Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року. Крім цього, внутрішня робота Конституційного Суду України регулюється також актами, які він приймає сам. Сьогодні таким актом є Регламент Конституційного Суду України, затверджений рішенням Конституційного Суду України від 05 березня 1997 року [3].

Завданням Конституційного Суду України, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України», є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону на всій території України. Виконання цього завдання здійснюється шляхом реалізації Конституційним Судом України таких повноважень:

- 1) вирішення питань про відповідність Конституції України законам та іншим правовим актам Верховної Ради України, актам Президента України, актам Кабінету Міністрів України, а також правовим актам Верховної Ради Автономної Республіки Крим (п. 1 ст. 150 Конституції України);

2) надання висновку про відповідність Конституції України чинним міжнародним договорам України або тим міжнародним договорам України, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість (ч. 1 ст. 151 Конституції України);

3) надання висновку щодо дотримання процедури розслідування й розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту (ч. 2 ст. 151 Конституції України);

4) офіційне тлумачення Конституції України та законів України (п. 2 ст. 150 Конституції України);

5) надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. ст. 157, 158 Конституції України (ст. 159 Конституції України);

6) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України [4].

Цікавим є те, що дещо іншими були повноваження Конституційного Суду України за Законом України «Про Конституційний Суд України» від 3 червня 1992 року. Відповідно до нього акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, а також акти Верховної Ради і Ради Міністрів Республіки Крим перевірялися Конституційним Судом України не тільки на предмет їхньої відповідності Конституції України, але й законам України. Більше того, закони та інші нормативні акти, що порушують права й свободи людини, могли перевірятися Конституційним Судом України ще й на предмет їхньої відповідності визнаним Україною міжнародним актам (ст. 14).

Правова природа Конституційного Суду України розкривається через з'ясування особливостей його статусу. Ці особливості полягають в такому:

1. Конституційний Суд України здійснює спеціалізований конституційний контроль як самостійний вид державної діяльності. Цим зумовлено місце Конституційного Суду України в системі правової охорони Конституції України взагалі й конституційного контролю зокрема. Як відомо, Конституційний Суд України є не єдиним органом у цій системі, адже відповідні контрольні повноваження здійснюють Президент України, Верховна Рада України. Проте лише Конституційний Суд України є спеціалізованим органом конституційного контролю.

2. Конституційний Суд України є судовим органом держави, адже віднесені до його компетенції питання він вирішує в порядку судової процедури.

3. Відповідно до Конституції України (ст. 147) Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. У теорії права юрисдикцію розглядають як сукупність повноважень відповідних органів щодо розгляду й вирішення правових спорів, правової оцінки діянь суб'єктів права й застосування відповідних санкцій. Отже, визначення Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції означає, що це єдиний у державі орган, який уповноважений вирішувати питання конституційності відповідних правових актів та інші справи, віднесені до його виключної компетенції.

4. Лише Конституційний Суд України здійснює офіційне й загальнообов'язкове тлумачення Конституції України й законів України. Цим самим Конституційний

Суд України формує конституційно-правову доктрину, визначає напрями розвитку законодавства, заповнює прогалини в праві, а отже, певною мірою та у відповідних межах Конституційний Суд України творить право.

5. Особлива роль належить Конституційному Суду України в системі стримувань і противаг. Необхідність здійснення в Україні державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу й судову закріплено в ст. 6 Конституції України. Це один із найбільш важливих принципів організації державної влади. Отже, усі три гілки влади є самостійними, кожна з них діє в межах своєї компетенції, визначеної Конституцією України та законами України. Важливим фактором узгодження їхньої діяльності є відповідні засоби стримувань і противаг, які мають урівноважувати всі три гілки державної влади. Одним із таких засобів є діяльність Конституційного Суду України. Вирішуючи суперечки між органами державної влади, Конституційний Суд України виступає як орган примирення й компромісу, як гарант політичного миру й стабільності в суспільстві та державі, як охоронець конституційного ладу країни.

6. Рішення Конституційного Суду України виносяться від імені України, діють на всій її території, мають загальнообов'язкову юридичну силу й можуть бути подолані лише шляхом прийняття нової Конституції України чи внесення змін до існуючої. Тим самим юридична сила рішень органу конституційної юстиції прирівняна до юридичної сили конституції.

7. Конституційний Суд України відіграє головну роль у забезпеченні верховенства й прямої дії Конституції України на всій території держави та стосовно всіх суб'єктів права [6, с. 37–38].

Важливе значення мають принципи конституційно-правового статусу Конституційного Суду України як органу судової влади. Вони формують «каркас повноважень» органу конституційної юрисдикції як незалежного, самостійного й безпосередньо діючого суб'єкта правосуддя та вказують на його цільове призначення, незалежність у системі розподілу влади, виконання функцій охорони та захисту Конституції України, забезпечення конституційною юрисдикцією верховенства права.

Згідно із чинним законодавством (ст. 4 Закону України «Про Конституційний Суд України») діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, рівноправності суддів, гласності, повного й всебічного розгляду справ та обґрунтованості прийнятих ним рішень.

Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України [7].

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами України прав і свобод людини й громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави.

Таким чином, принцип верховенства права в діяльності Конституційного Суду України означає його підпорядкованість праву, визнання пріоритету права. Принцип верховенства права реалізується в діяльності Конституційного Суду України

через визнання й забезпечення верховенства, вищої юридичної сили Конституції України як Основного Закону держави. Здійснюючи свою діяльність на основі принципу верховенства права, Конституційний Суд України водночас виконує визначене ст. 3 Закону України «Про Конституційний Суд України» завдання щодо гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону на всій території України.

Принцип колегіальності закріплює, що судочинство Конституційним Судом України здійснюється колегіально. Рішення приймаються, а висновки даються Конституційним Судом України поіменним голосуванням. Судді Конституційного Суду України не мають права утримуватися від голосування. Рішення та висновки мотивуються письмово й підписуються окремо судьями Конституційного Суду України, які голосували за їх прийняття і які голосували проти їх прийняття, та оприлюднюються.

Рівноправність суддів Конституційного Суду України полягає в тому, що кожен із них володіє одним голосом і рівним правом скористатися ним під час виконання суддівських обов'язків.

Гласність діяльності Конституційного Суду України забезпечується відкритістю та усністю судового процесу, а рішення й висновки публікуються у «Віснику Конституційного Суду України» та інших офіційних виданнях України.

Повнота й докладність – це право сторін надавати в розпорядження суду будь-які документи, які мають значення для правильного вирішення питання, а з іншого боку, це обов'язок суду повно, всебічно дослідити докази, подані сторонами для обґрунтування своїх позицій.

Принцип обґрунтованості рішення Конституційного Суду України полягає у вмотивованості рішень та висновків із посиланням на Конституцію України, закони України та інші нормативні акти.

У кожній державі встановлюється своя модель захисту прав і свобод громадян, зокрема конституційних. Відповідно до особливого характеру, природи, ролі й значення конституційних (основних) прав і свобод людини та громадянина у світовій практиці намітилася тенденція застосування спеціальних заходів їх захисту. Особливими повноваженнями захисту конституційних прав і свобод громадян наділяються конституційні суди та інші спеціалізовані органи конституційного контролю.

Загальновизнаним у всіх країнах є те, що конституції мають вищу юридичну силу щодо інших джерел права. Із цього випливає принцип конституційної законності, з огляду на який нормо-установча діяльність має здійснюватися згідно з конституцією та за неухильного її дотримання. Кожна правова норма, видана будь-яким державним органом, набирає юридичної сили тільки тоді, коли правила поведінки, що містяться в ній, не суперечать приписам конституції. У разі прийняття будь-яким державним органом закону чи іншого нормативного акта, що суперечить конституційним нормам, цей орган може бути визнаний юридично зовсім незначущим. Така функція покладається на інститут конституційного контролю (нагляду).

Розглядаючи поняття «конституційний контроль» (нагляд), слід мати на увазі, що в конституціях зарубіжних країн використовуються різні найменування цієї державної функції: конституційний контроль, конституційний нагляд, конституційна юрисдикція, охорона конституції тощо.

Взагалі під конституційним контролем треба розуміти будь-яку форму перевірки на відповідність конституції, тобто несуперечливість її актів і дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, які виконують публічні функції або беруть участь у здійсненні публічної влади.

Поняття конституційного контролю має кілька тлумачень. Іноді конституційний контроль визначають широко: як діяльність парламенту, глави держави, судів або інших органів, пов'язану з вирішенням питання відповідності конституції різним нормативно-правовим або тільки законодавчим актам.

У деяких випадках йдеться про здійснення конституційного контролю самим народом шляхом референдуму.

Найбільш прийнятним є вузьке трактування конституційного контролю, за яким він сприймається насамперед як оцінка судами загальної або спеціальної юрисдикції нормативно-правових актів на предмет їхньої відповідності конституції. Від такої оцінки залежать можливості застосування цих актів або навіть їх існування.

У багатьох країнах поняття конституційного контролю позначає не тільки функцію загального або спеціального суду, а й окремий інститут, який ототожнюється з відповідними органами й із сукупністю правових норм, що регламентують їхню організацію та діяльність.

Характер і зміст конституційного контролю багато в чому визначаються природою органів, які його здійснюють. Відомі дві основні системи або моделі організації конституційного контролю: американська та європейська.

Американська система історично виникла раніше, про що ми вище вже згадували. За цієї системи конституційність законів та інших актів перевіряють суди загальної юрисдикції під час розгляду конкретних справ (конкретний наступний контроль).

Якщо суд визнає закон неконституційним і справа потім доходить до верховного суду, рішення останнього з питання про конституційність закону обов'язкове для всіх судів. Закон, визнаний верховним судом неконституційним, формально продовжує діяти, але жоден суд застосовувати його не стане.

Якщо в США, Аргентині, Японії, Норвегії конституційність закону має право перевіряти будь-який суд, то в деяких країнах (наприклад, в Австралії, Індії, на Мальті) це може робити тільки верховний суд після того, як справа надійде до нього, будучи розглянутою нижчими судами, які перевіряти конституційність законів не можуть.

Європейська система передбачає заснування спеціальних судових або квазісудових органів конституційного контролю. Такими органами є, наприклад, Конституційний суд в Італії, Конституційний трибунал у Польщі, Конституційна рада й частково Державна рада у Франції, Вищий конституційний суд у Єгипті, Федеральний конституційний суд у Німеччині. Останнім часом європейська система проникла й до Латинської Америки: спеціальним конституційним судом є Федеральний верховний трибунал із Конституції Федеративної Республіки Бразилії 1988 року; Політична конституція Колумбії 1991 року передбачила саме Конституційний суд; як конституційний суд діє конституційна палата Верховного суду правосуддя Коста-Ріки.

У федеративних державах такі органи можуть створюватися й суб'єктами федерацій. Наприклад, у німецькій землі Гессен, згідно з її Конституцією 1946 року, конституційний контроль покладено на Державну судову палату, а згідно з Конституцією Вільної держави Саксонії (іншої німецької землі) 1992 року – на Конституційну судову палату. Конституційні суди (саме з такою назвою) передбачені конституціями суб'єктів Югославської федерації: Конституцією Республіки Сербії 1990 року й Конституцією Республіки Чорногорії 1992 року; Конституція Союзної Республіки Югославії 1992 року заснувала Союзний конституційний суд. При цьому слід мати на увазі, що конституційні суди – федеральний і суб'єктів федерації – єдиної системи не утворюють: між ними не існує жодних відносин інстанційності, кожен перевіряє акти на відповідність тільки своїй конституції [8, с. 64–65].

Підсумовуючи, зазначимо, що все вищевикладене дає підстави говорити про особливу правову природу діяльності Конституційного Суду України як органу державної влади, а також конституційних судів та інших спеціалізованих органів конституційного контролю. При цьому можна виділити два аспекти діяльності конституційних судів у всіх країнах: з одного боку, її змістом є здійснення конституційного контролю, з іншого – відповідні повноваження реалізуються такими судами, як органи судової влади у формі конституційного судочинства.

Література

1. Конституція України. – Суми : ТОВ «ВВП Нотіс», 2013. – 52 с. ; Конституція України. – Суми : ТОВ «ВВП Нотіс», 2012. – 48 с.
2. Селіванов А.О. Верховенство право в конституційному правосудді: аналіз конституційної юрисдикції / А.О. Селіванов. – К. ; Х. : Акад. прав. наук України, 2006. – 400 с.
3. Регламент Конституційного Суду України, затверджений Рішенням Конституційного Суду України від 05.03.1997 року № v001z710-97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/v001z710-97>.
4. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16.10.1996 року № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/422/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Про Конституційний Суд України : Закон України від 3 червня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 33. – Ст. 471.
6. Цимбалістий Т.О. Конституційна юстиція в Україні : [навчальний посібник] / Т.О. Цимбалістий. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 200 с.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо [...] від 02.11.2004 року № 15-рп/2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04>.
8. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : [підручник] : у 4-х т. / відпов. ред. Б.А. Старшун. – 3-тє вид., оновл. та доп. – М. : Видавництво БЕК, 2000– . – Т. 1: Загальна частина. – 2000. – 784 с.

Анотація

Федоренко В. В. Реалізація конституційних засад судочинства в статусі й діяльності органів конституційної юрисдикції України та зарубіжних країн. – Стаття.

У статті проведено аналіз юридичної літератури та положень нормативно-правових актів цієї проблеми, на підставі яких здійснюється реалізація конституційних засад судочинства в статусі та діяльності органів конституційної юрисдикції України та зарубіжних країнах.

Ключові слова: Конституція України, судочинство, суди, органи конституційної юрисдикції, конституційні засади.